

Ekspresionizam Ulderika Donadinija

Šparavec, Melani

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:568351>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

MELANI ŠPARAVEC

EKSPRESIONIZAM ULDERIKA DONADINIJA

THE EXPRESSIONISM OF ULDERIC DONADINI

Završni rad

Pula, 2021.godine

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

MELANI ŠPARAVEC

EKSPRESIONIZAM ULDERIKA DONADINIJA

THE EXPRESSIONISM OF ULDERIC DONADINI

Završni rad

JMBAG: 0303052847, redoviti student

Studijski smjer: Hrvatski jezik i književnost

Predmet: Moderna hrvatska književnost

Znanstveno područje: humanistika

Znanstveno polje: kroatistika

Znanstvena grana: književnost

Mentor: doc. dr. sc. Daniel Mikulaco

Pula, 2021. godine

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Melani Šparavec, kandidatkinja za prvostupnicu Hrvatskoga jezika i književnosti ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli, _____, 2021. godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Melani Šparavec dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom *Ekspresionizam Ulderika Donadinija* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 2021.

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. Predmet i cilj rada.....	1
1.2. Struktura rada.....	1
1.3. Metode istraživanja	2
2. EKSPRESIONIZAM.....	3
2.1. Ekspresionizam u književnosti	3
2.2. Ekspresionizam u hrvatskoj književnosti	6
3. ULDERIKO DONADINI.....	8
3.1. O autoru	8
3.2. Ulderiko Donadini i ekspresionizam.....	10
3.3. Stvaralaštvo Ulderika Donadinija.....	12
4. EKSPRESIONISTIČKI ELEMENTI U DJELIMA ULDERIKA DONADINIJA.....	17
5. EKSPRESIONISTIČKI ELEMENTI U DRAMI BEZDAN	20
6. EKSPRESIONISTIČKI ELEMENTI U LUDIM PRIČAMA	21
7. ZAKLJUČAK.....	24
8. LITERATURA	25
9. SAŽETAK	28
10. SUMMARY	29

1. UVOD

1.1. Predmet i cilj rada

Tematika ovog rada je "Ekspresionizam Ulderika Donadinija". Upravo iz tog razloga naglasak je na samog autora te na ekspresionizam općenito. Gledajući ekspresionizam, isti se javlja početkom dvadesetog stoljeća u Njemačkoj, a temeljni cilj umjetnika je iskazati emocije koje prožimaju upravo njega, tj. one elemente koji će u konačnici oblikovati njegovo viđenje svijeta. Naglašava se kako su misli te emocije koje su se tada iskazivale prije svega bile katastrofične, odnosno pesimistične. U pogledu Republike Hrvatske, ekspresionizam se javlja vrlo rano te je jedan od glavnih predstavnika upravo Ulderiko Donadini. Temeljni cilj rada je prikazati autora Ulderika Donadinija te njegovo stvaralaštvo u pogledu ekspresionizma. Cilj je prikazati ekspresionističke elemente unutar Donadinijevih djela.

1.2. Struktura rada

Rad se sastoji od ukupno pet poglavlja. Naime, u uvodnom dijelu rada nalazi se predmet i cilj rada, struktura rada te metodologija istraživanja. Drugo poglavlje "Ekspresionizam" prikazuje temeljne značajke ekspresionizma, ekspresionizam unutar književnosti te ekspresionizam u hrvatskoj književnosti. Treće poglavlje "Ulderiko Donadini" predstavlja poglavlje unutar kojeg se predstavljaju detalji o autoru, smješta autora u kontekst ekspresionizma te prikazuje stvaralaštvo samog Ulderika Donadinija. Četvrto poglavlje "Ekspresionistički elementi u djelima Ulderika Donadinija" prikazuje ekspresionističke značajke u djelima Ulderika Donadinija. Peto i šesto poglavlje "Ekspresionistički elementi u drami *Bezdan*" i "Ekspresionistički elementi u *Ludim pričama*" analizom detaljnije prikazuju ekspresionističke elemente u spomenutim djelima. Posljednje poglavlje je zaključak, a riječ je o zaključcima koji su doneseni na temelju istraživanja.

1.3. Metode istraživanja

Istraživanje unutar rada će se provesti prikupljanjem sekundarnih izvora podataka. Konkretnije, riječ je o već postojećoj literaturi koja uključuje brojne znanstvene radove te rezultate istraživanja koji su provedeni od strane renomiranih organizacija kako na području Republike Hrvatske tako i u svijetu.

Na temelju induktivne metode ukazat će se na pojedinačne spoznaje te činjenice. Deduktivnom metodom nastojat će se predvidjeti novi događaji. Putem analize će se prikupljenim podacima usmjeriti prema uočavanju te prema otkrivanju znanstvene istine kako bi se formirali zaključci. Sintezom će se omogućiti spajanje te povezivanje podataka kako bi se sistematizirali u misaonu cjelinu. Na temelju deskripcije će se izvršiti zapažanje te opisivanje svih fenomena.

2. EKSPRESIONIZAM

Kako bi se uvidjelo Donadinijevo stvaralaštvo u razdoblju ekspresionizma najprije je nužno prikazati sam pojam ekspresionizma te se potom usmjeriti na samog Donadinija.

2.1. Ekspresionizam u književnosti

“Ekspresionizam bijaše umjetnički pokret u Njemačkoj po prilici od 1910. do 1925. i valjda će u svemu svijetu još biti plodonosan utjecajem na likovnu umjetnost i književnost i muziku. Po idejama je mnogostruk. Većim dijelom je socialno borben i pacifističan. Makar su mu nazori o socializmu, i o metodama kako da se on odjelovi, magloviti i apstraktni, navlastito je djelovao svojim aktivizmom: odrešito se suprotstavio wilhelmskoj Njemačkoj: nesocialnoj civilizaciji. Literatura neposredno prije njega: Hauptmannova, Dehmelova i Holzova riječ, devedesetih godina, riječ dobroćinske i dobrohotne sućuti prema siromahu, svojom je humanošću pasivna poezija, usporedi li se sa socijalno strasnom borbenošću ekspresionističke lirike i drame.“ (Šimić, 1955: 104).¹

Kada je riječ o ekspresionizmu navodi se kako navedeni izraz potječe od latinske riječi *expressio*, odnosno francuske riječi *expression*, čime se prikazuje izraz. Taj se književni pravac smješta u okvire avangarde, ali ga neki teoretičari poistovjećuju s avangardom, čak ga se određuje i šire od cjelokupnog razdoblja avangarde. (Solar, 2003 :286)

Ekspresionizam se može shvatiti kao opća umjetnička teorija koja je ostavila trag ne samo u književnosti već i u slikarstvu, glazbi, kazalištu i filmu, osobito između 1910. i 1930. (O.C. :286)

¹ u: Milanja, Cvjetko (2000) *Pjesništvo hrvatskog ekspresionizma*, Zagreb, Matica hrvatska. str. 19.

Uz književno stvaralaštvo naziv se prvi put spominje 1911. godine, a potom primjenjuje i šire, na umjetnost obilježenu specifičnom avangardnom poetikom. Nastanak se ekspresionizma obično objašnjava umjetničkim (antagonizam prema naturalizmu i simbolizmu, usvajanje filmskih tehnika), društvenim (industrijalizacija, velegradski život) i povijesnim razlozima (I. svjetski rat, revolucionarna previranja). Znanstveno-filozofsku pozadinu čine djela F. Nietzschea, S. Kierkegaarda, H. Bergsona, S. Freuda, E. Husserla, G. Simmela.²

Navedeni se pravac javlja u Europi, a ovdje je poglavito potrebno istaknuti Njemačku i njemački jezik, koji je bio glavni jezik Monarhije, ali i glavni jezik europskog ekspresionizma. (Ivanišin, 1990 :15)

Njemački i austrijski pjesnici Georg Trakl, Gottfried Benn i Franz Werfel predstavnici su ekspresionizma koji su svoju slavu stekli na nacionalnoj razini. Što se tiče drame, navodi se kako su neka djela Georga Büchnera, kao i kasna djela Augusta Strindberga, izraziti primjer ekspresionističkog kazališta. (Solar, 2003 :287)

Ekspresionist je onaj koji će obratiti pažnju na ljudske strasti, na njegove težnje. Ekspresionisti traže posebnu vanvremensku ili pak nadvremensku karakterizaciju čovjeka. Isto tako navodi se kako se isti vrlo žestoko obaraju na samozadovoljstvo kao i na cjelokupni utilitarizam građanske civilizacije. Tako primjerice ekspresioniste prije svega zanima samo neposredan život, odnosno izravan te neposredan odjek života, svojevrsan krik te odraz navedenoga. (Krlježa, 1967 :214)

Promatrajući nadalje određene etape ekspresionizma moguće je uvidjeti postojanje ukupno tri razvojne etape. Tako se razlikuje predratni ekspresionizam gdje je isti usmjeren prema više teoretskom određenju. Poslije navedenog slijedi ratni ekspresionizam, a riječ je o ekspresionizmu putem kojeg se ustaje protiv rata te dolazi do razvitka takozvanog političko-socijalnog pjesništva. Na kraju se nalazi poratni ekspresionizam gdje je moguće uvidjeti zapravo potpuni otpor prema nekim ranijim vrijednostima te prema ranijoj tradiciji. (Čubelić, 1965 :133)

² <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=17449> , 8. 9. 2021., 17:38

Riječ je o posebnom obliku književnog pravca koji se može shvatiti zapravo unutar okvira takozvane avangarde. Naglašava se kako je razdoblje ekspresionizma obuhvatilo i brojne druge umjetnosti. Upravo iz tog razloga njegova se načela zapravo mogu i razbirati kao posebna umjetnička teorija, tj. teorija koja je kao takva ostavila iznimno jasan trag koji je ucrtan u samu književnost, kao i u umjetnost. (Solar, 2003 :286)

Ekspresionizam nastaje iz radikalnog otpora književnoj tradiciji. Riječ je o izrazito antirealističkom te antimimetičkom književnom pravcu. Upravo se kod ovog književnog pravca naglasak stavlja na izraz te se stoga na kritičan način usmjerava prema zamislama slobodnog prihvaćanja osjetilnih dojmova. (O.C. :286)

Ekspresionisti odbacuju ideju ljepote kao sklada i jedinstva vanjskog i unutarnjeg svijeta, zalažu se za snagu izraza koji se pojavljuje kao krik i duhovni oblik potrebe za izražavanjem. Prema ekspresionistima, umjetnost se mora u potpunosti okrenuti prema unutrašnjosti kako bi se moglo odgovoriti na pitanja otkuda izvire moć oblikovanja i kako se subjektivna stvarnost može izraziti tako da je drugi razumiju. Skloni su razbijanju logičnog reda mišljenja i govora sažetim rečenicama, jakim zvučnim efektima, metaforici i hiperboli te fragmentarnosti u oblikovanju (sugeriranju bez daljnjeg objašnjavanja). (O.C. :286-287)

Proces ekspresionizma stoga je označavao određenu vrstu takozvanog istiska, odnosno prikaz unutrašnjih, tj. subjektivnih umjetnikovih doživljaja, određenu vrstu njegove potpune estetske katarze. Riječ je konkretno o njegovom duhovnom te ujedno i moralnom čišćenju koje se kao takvo javlja izrazito spontano, a ono prije svega i individualno. Riječ je o posebnoj dokumentaciji psihičkog stanja koje neće voditi računa o nikakvoj stilskoj ili pak s druge strane nekoj estetskoj dopadljivosti. (Kreža, 1976 :214)

2.2. Ekspresionizam u hrvatskoj književnosti

Na najširem književnopovijesnom planu ekspresionizam se u hrvatskoj književnosti smjestio između *Metamorfoze* (preobraženja), pjesme A. Kovačića iz 1878., koja označuje ekspresionistički nagovještaj i *Preobraženja* (metamorfoza), pjesničke zbirke A. B. Šimića iz 1920. koja zaista znači ekspresionistički rezultat. Na užem planu, ekspresionizam bi se mogao smjestiti između ekspresionistički relevantnoga likovnog fenomena bijelog velikog Budhe u crnoj noći iz Kranjčevićeve pjesme *Lucida Intervalla* iz 1983. i sličnog fenomena crne mačke u bijeloj sniježnoj vijavici iz Cesarčeve pjesme *Crna mačka u buri* iz 1919. (Ivanišin, 1990 :5-6)

Kao početak ekspresionizma u hrvatskoj književnosti uzima se godina stvaranja Kamovljeve pjesme *Psovka* 1905., a kao kraj godina smrti Ulderika Donadinija 1923. (O.C. :6), o kojem će biti više riječi u daljnjem tekstu.

Prvi svjetski rat je najvažniji društveno-politički događaj koji je bitno uvjetovao rasplamsavanju ekspresionizma. Glavni predstavnici ekspresionizma su: Miroslav Krleža, Gustav Krklec, August Cesarec, Antun Branko Šimić i Ulderiko Donadini. Uz njih se mogu spomenuti imena neposrednih i daljih prethodnika, od A. G. Matoša, F. Galovića, J. P. Kamova pa do J. Kosora, S. S. Kranjčevića i A. Kovačića. (O.C. :6-7)

Glavni predstavnici i njihovi prethodnici, stvarajući svoja djela nehotice su izgrađivali zajedničku programatsku platformu koja se zasnivala na kritičkom odnosu prema tradicionalnim i njima suvremenim književnim i ostalim pojavama. S ciljem da unutar vlastitog stvaralaštva prevladaju nepoželjne tradicije, dovelo je do spontanog kritičkog razračunavanja u njima samima. U vezi s tim, nametalo im se stvaralačko *eksperimentiranje*, a razvoj u pravcu književne *avangarde* nije bio uvijek ravnomjeran. (O.C. :7)

U borbi protiv "negativnih" tradicija, glavni predstavnici našega književnog ekspresionizma izborili su novu literaturu. Spomenuto izborenje mogla bi ilustrirati antologija u koju bi ušlo nekoliko Kranjčevićevih pjesama, *Pjesma nad pjesmama*, novela i jedna drama J. P. Kamova; *Mora* A.G. Matoša, po dvije proze F. Galovića i U. Donadinija, *Preobraženja* A. B. Šimića, *Stihovi* i nekoliko novela A. Cesarca, te izbor iz *Ratne lirike*, dramske *Legende* i *Hrvatski bog Mars* M. Krleže. (O.C. :8)

Što se tiče poetike cjelokupnoga hrvatskog književnog ekspresionizma mogu se izdvojiti sljedeći naslovi, od kojih su već neki i spomenuti: *Metamorfoza*, *Lucida intervalla*, *Psovka*, *Mora*, *Plameni vjetar*, *Preobraženja*. Vrlo je važan naslov Krležine pjesme *Razdrti psalam* u kojem je sugeriran stvaralački postupak koji pretpostavlja razbijanje tradicionalnog i postojećeg u cilju stvaranja preduvjeta za simultano postojanje različitih stilova; shema, rodova, vrsta, "izama". (O.C. :9)

Kada se govori o hrvatskoj ekspresionističkoj lirici, ne bi se moglo reći da ona postoji. Nitko od pjesnika nije pisao isključivo ili barem pretežno ekspresionističke pjesme, a da je to nekom od njih i uspjelo, kvaliteta tih pjesnika (pjesama) bila bi znatno umanjena i mogla bi biti definirana samo jednim "izmom" – "ekspresionizmom". Nadalje, navodi se kako postoji lirsko bitno-ekspresionistički fenomen u hrvatskoj lirici koji kao takav ima začetak, uspon, kulminaciju te dostignuća. Taj bi se fenomen mogao smjestiti u književnopovijesnom rasponu, između nejasne ekspresionističke vizije u lirskoj *Metamorfozi* (preobraženju) A. Kovačića iz 1878., prvi put objavljenja u *Hrvatskom domu* i ekspresionističkih rezultata u lirskim *Preobraženjima* (metamorfozama) A. B. Šimića iz 1918.-1920. (O.C. :25-26)

Ekspresionistički duh našao je svoj izraz i u hrvatskoj prozi. Nisu postignuti preveliki umjetnički rezultati, ali od nekoliko ostvarenja moguće je zamijetiti inovativne pomake, osobito na tehničkom planu. Satkan od potencijalnih fikcija, a ne od zbiljske stvarnosti, ekspresionizam je u hrvatski roman unio bizarne teme, vizionarnost, apstrakcije, fantazmagorije, sanjarije, hipertrofiju strasti, povišene tonove te likove ekscentriki i patoloških tipova. Ekspresionizam se ubrzo razdvojio u dvije oprečne tendencije. S jedne strane grupa koja je svoja stvaralačka traganja usmjerila pretežito prema "realnijim" temama, npr. prema čovjekovoj socijalno-psihološkoj karakterizaciji i aktualnoj društvenoj problematici (Kosor, Krklec, Cesarec, Donadini). S druge strane (radikalnija) grupa koja je stremila prema fantastici, lirskom dinamizmu,

vizionarstvu i mistici sa značajnim inovacijama na planu iskaza (Mesner, Kulundžić, Mikac). Prva je grupa stvorila tradicionalnija, ali umjetnički kvalitetnija djela, dok je druga bila otvorenija eksperimentu i tehničkim inovacijama. (Nemec, 1997:11-12)

3. ULDERIKO DONADINI

3.1. O autoru

Ulderiko Donadini hrvatski je književnik. Rođen je u Plaškom, u Karlovačkoj županiji 8. travnja 1894. godine, a umro je u Zagrebu 10. svibnja 1923. godine kada je izvršio samoubojstvo u 29-oj godini života. Pohađao je osnovnu školu u Ogulinu. Nakon osnovne škole seli se u Zagreb sa svojom obitelji te tamo nastavlja svoje školovanje. Upisuje realnu gimnaziju koju završava 1912. godine. 1913. godine dobio je stipendiju od Zaklade za uzgoj djece šumarskih činovnika te je upisao Gospodarsko-šumarsku akademiju, ali se već iduće godine prebacuje na Prirodoslovni fakultet i za glavne smjerove odabire kemiju i biologiju. Obitelj Ulderika Donadinija potječe iz Italije. Vjeruje se da je obitelj doselila davne 1750. godine iz Mantove ili Vicenze u Hrvatsku na otok Korčulu. U knjizi rođenih zapsan je pod imenom Udalrik, no u svojim književnim djelima potpisivao se većinom kao Ulderiko. Donadinijev otac nije se baš brinuo za svoju obitelj te je zbog njegovog načina života cijelu obitelj doveo do bankrota. Često spominje svoju obitelj u djelima, opisujući majku kao jako brižnu uz koju je bio vezan, a oca kao agresivnog alkoholičara koji ih je napustio. 1914. godine pozvan je u vojsku u Karlovcu. Vojsku je svim snagama pokušao izbjeći te je odlučio glumiti psihičku nestabilnost kako bi ga proglasili vojno nesposobnim. U njegovoj ostavštini nalaze se *Bilježnica* i *Sablasti* u kojima je pisao o svome životu. Između ostalog, tamo je naveo i svoje doživljaje o ratu, vojnicima, čovjeku i ludilu. Proganjale su ga misli o vojnicima koji vode težak život na bojištu te se zbog toga svim silama trudio kako da ga izbjegne. Odlučio je da će se razboljeti tako što neće spavati ni jesti, a u isto vrijeme će piti velike količine alkohola. Tri dana je gladovao i bdio, hodao dvjesto puta iz jednog kuta u drugi i u isto vrijeme brojao, ne bi li se psihički razbolio. Nakon što je proglašen trajno nesposobnim za vojsku i otpušten iz bolnice vraća se u Zagreb i nastavlja živjeti u strahu da ga netko ne otkrije. Zaposlio se u

Petrinji kao nastavnik, a te iste godine kratko radi kao nastavnik i u prvoj realnoj gimnaziji u Zagrebu. S godinama mu je zdravlje bivalo sve gore, živio je u teškim uvjetima zbog neimaštine. Odao se alkoholu i često sukobio s ljudima oko sebe. Nekoliko je puta bio hospitaliziran u bolnici za duševne bolesnike gdje su mu liječnici dijagnosticirali tuberkulozu i shizofreniju. Oduzeo je sam sebi život britvom prerezavši grlo.³

Slika 1. Ulderiko Donadini

Izvor: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=15894>

Naglašava se kako se Ulderiko Donadini unutar hrvatske književnosti javlja u posebnom međuratnom razdoblju, tj. u razdoblju kada i Antun Branko Šimić, koji je kao takav smatran začetnikom hrvatskog ekspresionizma. (Ivanišin, 1990 :10) Ulderiko Donadini se okušava u svim pojedinim književnim vrstama kao što su primjerice poezija, proza, drama, članci te feljtoni. Što se tiče poezije, Donadini je kao pjesnik nepoznat, ali i prešućivan čak i u monografijama o njemu (Milanja, 1995 :106), o čemu će više riječi biti u daljnjem tekstu.

Donadini je tako najprije počeo pisati feljtone dok je godine 1915. započeo s objavljivanjem proznog djela pod nazivom *Lude priče*. Osnovao je *Kokot*, časopis u programskom smislu, što je ujedno i začetak ekspresionizma kao književne stilske paradigme.

³ <https://www.biografija.com/ulderiko-donadini/> 12.9.2021., 17:29

3.2. Ulderiko Donadini i ekspresionizam

Kada je riječ o ekspresionizmu riječ je o stavki koja povezuje društvo jednog izopačenog pojedinca s romantično pobunjenim čovjekom. Naime, Donadini je kao književnik bio klasificiran kao poseban ekspresionist. Ipak s druge strane prema brojnim kritičarima ne spada u ekspresioniste unutar navedenog smisla. Donadini je ipak prilično dosljedno te vješto kreirao u jednom stilu koji još uvijek čeka svoju definiciju.

Ulderiko Donadini je nezaobilazno ime, jer je i pravi početak razmišljanja o ekspresionizmu. U svom najranijem ekspozitornom tekstu, Donadini ističe životni vitalizam i energiju, koji imaju karakter procesa. Sve što se odupire procesu, za njega znači konzervativnost. (Milanja, 2002 :38)

Što se tiče Donadinijevog odnosa prema tradiciji, on na vrlo eksplicitan i radikalna način zahtjeva raskid s tradicijom, koju treba *“zauvijek izbrisati iz naših memorija”* (Donadini,1968 :243.)⁴. Inzistira na načelu dinamizma koji je, prema Donadiniju, potreban kako bi se raskid s tradicijom dogodio. (Milanja, 2002 :39)

Iduća je Donadinijeva teza da nema škole, u smislu stilsko-paradigmatskih modela, po kojemu bi umjetničko djelo neke epohe bilo vrijednije od nekog djela druge epohe. Mjera autentičnosti i vrijednosti je osjećajnost, kao izvor umjetničkoga djela. Realizam i naturalizam predstavlja kao reakciju protiv estetskih kalupa, jer su kao model pokušali uzeti prirodu, neponovljivu u njenoj singularnosti, nepredvidljivosti i neposebnosti, kao neku uzoritost. Prema Donadiniju, realizam i naturalizam razvili su estetiku *“ne-ukusnosti”*. Umjetnost definira tipično ekspresionistički, utopijski i time je vraća u ekološki transcendirajući status: *“u umjetnosti nema ljepote, nema uživanja, nego je umjetnost jedna religija”*, a *“umjetnički osjećaj jedna molitva”* (Isto :247.)⁵. Jedini element kojega umjetnost poštuje je duša koja nas tako vraća jednom od temeljnih osnova ekspresionističke poetike, isticanju duše, duševnosti, kao neke vrste nadređenoga, transcendentalnoga. (O.C. :40)

⁴ u: Milanja, Cvjetko (2002) Utopijske značajke teorijskog uma hrvatskog ekspresionizma. U: Ekspresionizam u hrvatskoj književnosti i umjetnosti. Zbornik radova I. znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem, Zagreb, Altagama. str. 39

⁵ O.C. str. 40

“Dolje estetike! Dolje oni koji propagiraju 'ukus', obzire: sebe sama neka nam dade umjetnik, kojeg i ako ugledamo, činit će nam se kao da smo ugledali neman; sebe sama kojem će masa zviždati, koji će njoj biti sablast, utvara, đavo, antikrist; sebe, to beskrajno carstvo svoje duše nek nam on dade. To carstvo koje kolidira sa svim postojećim carstvima, tu iskrenost koja ne pozna zavijenih putova i korača ravno cilju; tu iskrenost hoćemo, i to je onaj prvi najteži korak, kojim zakoračiti može samo gordnost jednog genija. Toj jednoj slobodi i iskrenosti, kojoj se diže tok svih stvari koju kažnjava sama sudbina, taj komadić besmrtno vatre, proti koje se bune i sami bogovi, taj žižak dignite, svijetlite i svjetlost neće trebati odozgora, ona će sijati odozdo.“ (Donadini, 1968 :248.)⁶

Kada se govori o Donadiniju kao teoretičaru, vršeci analizu ekspozitornih tekstova, moguće je uvidjeti kako se mogu smjestiti unutar različitih avangardnih kretanja. Uzimajući u obzir njegove ekspozitorne tekstove, tj. tekstove koji nam prezentiraju Donadinijev teorijski um u vrijeme njegova ulaska na scenu hrvatske književnosti, relevantno je nekoliko tekstova: *Suvremena umjetnost* (objavljena u prvom broju *Kokota*, 1916.), *Ekspresionizam* (skica za jednu veliku studiju, *Kokot*, 1917.) te *Vaskrsenje duše* (članak koji je najprije održan kao predavanje u Glazbenom zavodu 1917., a potom objavljen u knjizi *Kamena s ramena*, krajem 1917.). Navedeni tekstovi su prvi tekstovi koji se odnose na manifestirajući kao i na ekspresionistički karakter unutar književnosti. Upravo kao takvi su osviješteni i to uz futurističke elemente koje sadržava u sebi. U njima je začeta klica i ideja razračunavanja i obračunavanja s dotadašnjom hrvatskom književnom tradicijom, na koju liniju će se nadovezati i A. B. Šimić, M. Krleža i A. Cesarec. (Milanja, 1995 :109)

Donadini je tako autor koji prije svega preferira različite titanske ličnosti, a može se reći u jednu ruku i posebne genijalne pojedince koji se kao takvi suprotstavljaju masovnosti. Naime, Donadini je autor koji je istaknuo postulat, tj. koncepciju cjelokupne umjetnosti te života unutar kojeg se naglašava dinamizam nositelja duše, što bi suvremena umjetnost trebala izražavati. Potrebno je uočiti kako je kod ovog autora prisutan element prije svega mističnog te religijskog odnosa prema umjetnosti. Izričajna razina Donadinijevih napisa “iznutra” govori o ekspresionističkoj stilizaciji,

⁶ O.C. str. 40

koristeći biblijsku paraboliku umjesto znanstvenog diskursa te retoričke višeznačnosti i potenciranosti umjesto esejističke jasnoće. (Milanja, 1995 :111)

Donadini radikalno niječe estetiku "ukus", neporemećeni malograđanski mir, jednu važeću i univerzalnu istinu, jer općih istina nema, ukazuje na ekspresionistička djela kao inkarnaciju tih postulata, kao ona koja niječu dotadašnje estetske norme. (O.C. :111)

3.3. Stvaralaštvo Ulderika Donadinija

Ulderiko Donadini glavni je predstavnik hrvatskoga proznog ekspresionizma. Možemo ga smatrati i jednim od začetnika naše literature egzistencijalističke problematike. (Milanja, 1995 :106)

Što se tiče djela Ulderika Donadinija, navodi se kako nisu opsežna s obzirom da je navedeni vrlo rano umro, odnosno u svojoj dvadeset i devetoj godini života, točnije osam godina faktičkog i književnog rada. Donadini je pisao pripovijetke, novele i crtice, romane, drame i aktovke, feljtonistku (eseji, kritike, koserije, pamfleti, polemike). Navodi se kako je iznimno značajan broj djela ostao zapisan u rukopisu, a mahom je to nesređena građa: pjesme, dnevnik, crtice i feljtoni, drame (njegova najveća drama *Strast*) i dr. (Selaković, 1970 :337)⁷

Kao što je već spomenuto, začetnik je časopisa *Kokot*. Prvi broj časopisa izašao je godine 1916. Navedeni časopis prestao je izlaziti dvije godine kasnije. Časopis *Kokot* zamišljen je kao određeni mjesečni časopis, no ipak je izlazio neredovito. Urednik, te gotovo autor svih tekstova, bio je Donadini. Postoji čak nekoliko pretpostavki kako je ovaj časopis dobio ime. Naime, nevjerodostojnim se smatralo kako se ovim imenom nastojala odati svojevrсна počast za Antuna Gustava Matoša koji je namjeravao zapravo pokrenuti časopis koji je nosio isto ime ili pod nazivom *Crni petak*. *Kokot* je privukao iznimno važnost javnosti. Naime, u ovome se časopisu Donadini borio zapravo protiv tradicionalnog oblika stvaralaštva, kao ujedno i protiv svih tradicionalnih vrijednosti koji su do tada važile. Ovo je bio iznimno bitan časopis

⁷ u: Pet stoljeća hrvatske književnosti (1970). U: Ulderiko Donadini. Izabrana djela. Zagreb. Zora, Matica hrvatska. str. 337

avangarde unutar kojeg je objavljeno čak i nekoliko programskih članaka, tj. kritika, polemika, recenzija, pjesama i drugo. Preko ovog časopisa Donadini se obračunao i sa aktualnim časopisima kao što je *Savremenik* te *Hrvatska prosvjeta*. Navodi se kako je stil njegovih polemika bio prilično polemičan što je tako dovelo do izrazitog sukoba s nizom suvremenika. Navodi se kako je ukupno izašlo čak 14 brojeva *Kokota* koji su izdani u 13 svezaka. (Milanja, 1995 :109)

Unutar svojih prozних djela Donadini je bio zaokupljen na temelju moralnih te na temelju egzistencijalnih krajnosti, a ujedno se usmjerio i prema analiziranju ekscentričnih te ujedno i dijaboličnih karaktera. Za njegovo stvaralaštvo vrlo je značajno kako se bavi morbidnim stanjima, različitim izopačenim odnosima među ljudima, odnosno propadanjem različitih natprosječno nadarenih pojedinaca. Njegova djela tako sadržavaju različite autobiografske elemente. Što se tiče njegova stvaralaštva, ovdje se likovi sukobljavaju s primjerice okolinom, s društvenim normama, likovi tako zapadaju u različita bezizlazna psihička stanja koja kao takva dovode do primjerice zločina, do različitih razvrata, odnosno do mučenja, padanja u različite bezdane te samoubojstva. Ovi su likovi prije svega čudaci, riječ je o likovima koji zalaze unutar svijeta irealnog, odnosno iracionalnog, morbidgeog te začudnog. Donadini je tako bio prvi od ekspresionista. Unutar svojih najboljih radova vidljiv je značaj Matoševa impresionističkog artizma kako prema društvenom i prema psihološki produbljenoj prozi. Donadini je prije svega bio izraziti individualist, koji se nikako nije umarao u negiranje ustajalog malograđanskog života, odnosno društvenih institucija, kao i opće prihvaćenih vrijednosti, morala kao i samog iskazivanja velikog otpora prema tipu čovjeka starog kova koji kao takva mora biti zamijenjen novim čovjekom koji će kreirati novu umjetnost. Donadini je stoga bio prvi od predstavnika ekspresionizma unutar hrvatske književnosti. Naime, Donadini je povezo ideju o samom romantičnom pobunjenom čovjeku sa slikom, odnosno s metaforom, prije svega društveno popljuvanog te izopačenog pojedinca. Sva su njegova djela prije svega bila prožeta motivima skepse, velikog cinizma, izrazitog osjećaja nemoći, no ujedno i samog programa pobune protiv neautentičnog čovjeka te moralne obnove čovječanstva. Što se tiče novela, Donadini se unutar književnosti javlja sa zbirkom novela pod nazivom *Lude priče*. Upravo se putem navedene zbirke nalazi na tragu Matoševih djela pod nazivom *Umorne priče*. Donadini je navedene priče smatrao svojevrsnim početničkim radovima. Kao jedno od iznimno bitnih obilježja novela

iskazuje se posebno mjesto modernista te obnovitelja i to u sklopu cjelokupne hrvatske književnosti dvadesetih godina, odnosno prisutnost fantastičnog. (Maštrović, 1982 :10-126)

Što se tiče romana, Donadini je pisao kraće romane. Jedan od takvih romana bio je roman *Bauk*. Riječ je o romanu unutar kojeg je glavni lik Serafin Skok. Ovdje se radi o autobiografskoj podlozi gdje se prikazuje cjelokupan sažetak svih Donadinijevih iskustava iz vremena kada se povlačio po vojnim bolnicama, a sve u nadi kako će uspjeti dobiti potvrdu kako je riječ o duševnom bolesniku, tj. načinu kako će u konačnici izbjeći odlazak na ratište. (Brešić, 2015 :148)

U središtu interesa njegovih romana je analiza nesretne svijesti, svijesti lišene duhovnog integriteta. Njegovi romani svojevrsne su kronike bolesti, nervoze, ludila, duševne tame – analize psihijatrijskih slučajeva. Likovi su lišeni bilo kakvog duhovnog ili socijalnog uporišta; njihov je svijet Bog napustio. (Milanja, 1998 :37-38)

“(...) Sve je nastalo iz kaosa, i vratit će se u kaos (...)“ (Donadini, 1921 :5.)⁸, teza koju fabularna zbivanja u Donadinijevim romanima i nastoje potvrditi. (Nemec 1997 :38)

Sljedeće romane koje je potrebno istaknuti su *Vijavica*, *Grabancijaševa putovanja* te *Kroz šibe*. Posljednji roman pod nazivom *Kroz šibe* predstavlja roman koji kao takav ima autobiografska obilježja, odnosno unutar ovog romana Donadini se suprotstavio zapravo licemjernom građanskom moralu likom glavnog junaka Martina Semića. Unutar ovog romana likovi koji se pojavljuju su iznimno nesretni te tragični. Naime, unutar ovog romanskog opisa Martin Semić zapravo umire od ozljede koju zadobiva u procesu branjenja kapitalista. Što se tiče njegova oca, isti umire unutar duševne bolnice dok naposljetku majka umire kod kuće čekajući kći koja je došla osramoćena s ljubavnog sastanka. (Selaković, 1970 :341-342)⁹

⁸ u: Nemec, Krešimir (1997). *Ekspressionizam i hrvatski roman*. Republika. LII, br. 11-12. str. 38

⁹ u: Pet stoljeća hrvatske književnosti (1970). U: Ulderiko Donadini. Izabrana djela. Zagreb. Zora, Matica hrvatska. str. 341-342

Što se tiče drama, moguće je istaknuti određene drame, a riječ je o dramama *Bezdan*, *Igračka oluje*, *Gogoljeva smrt*. Naime, prva drama pod nazivom *Bezdan* je drama koja je izvedena u Hrvatskom narodnom kazalištu. Za ovu dramu je Donadini dobio Demetrovu nagradu, predstavlja posebnu okosnicu priče o nesretnoj ljubavi Ive pl. Šubića te Nine Petrović koji nije mogao podnijeti nikakav teret vlastitog egzistencijalnog pitanja pa stoga odluči izvršiti samoubojstvo. Ova drama uspjela je uzburkati cjelokupnu kazališnu javnost, a razlog je pitanje nemorala unutar drame. Ujedno se naglašava kako se protiv samog Donadinija digla vrlo velika hajka. (Brešić, 2015 :148)

Sljedeća drama je *Igračka oluje*. Unutar iste autor je projicirao sam sebe u liku Gustava Bojanića, tj. iznimno mladog pisca te novinara koji vjeruje u čovjeka. Potom slijedi djelo *Gogoljeva smrt*, djelo koje je tiskano u časopisu pod nazivom *Kritika*. (O.C. :148)

Što se tiče pjesničkog stvaralaštva Donadinija, isti je napisao čak dvadeset pjesama koje je potom objavljivao unutar časopisa *Vijavice*, *Savemenika*, *Pobratimu*, a većinu rukopisne ostavštine tiskao je A. Franić u *Kolu* (1966.). U vrijednosnom smislu one nisu značajne kao njegova proza, a i sam je bio podozriv prema pisanju stihova. U *Kokotu* je 1917. godine, u bilješci ispod teksta pjesme *Epitaf* pokušao sakriti autorstvo. (Milanja, 2000 :42)

Donadini poeziju objavljuje u dva vremenski dosta udaljena odsječka. 1909. godine objavljuje pjesme *Medvedgradu*, *Domovini* i *Aleluja* u srednjoškolskom listu *Pobratim*. Drugi put poeziju objavljuje tek 1917. i to pjesmom *Epitaf*. Potrebno je spomenuti kako Donadini, između 1909. i 1917. ne objavljuje pjesme, ali ih piše. (O.C. :43-44)

Ono što je bilo moguće uočiti u tim pjesmama je zapravo proces prekidanja sa simboličnom poetikom kod hrvatskih mladoliričara. U njegovim se pjesmama tako spominju motivi koji uključuju sunce, odnosno samoću, dušu, očaj. Što se tiče daljnjih obilježja vidljivo je kako postoji unutar pjesništva pitanje tematske disharmonije, odnosno navodi se postojanost dislociranosti takozvanog lirskog subjekta. Motivi koji su isto tako uključeni, uključuju određeni postupak traganja za novim čovjekom, odnosno nastojanje prema težnji za duhovnom preobrazbom, ironija koja prelazi u svojevrсну grotesku koja će ukazati na ekspresionističko pismo. (O.C. :44)

Unutar vlastitih djela Donadini prikazuje nepoznat, neistražen svijet čudaka, ubojica, te na taj način razotkriva određenu anatomiju duševnog ludila. Upravo u njegovim djelima prikazuje se sve ono što počinje kada prestaje realno, odnosno racionalno te banalno. U tematskom pogledu navodi se kako se Donadini konkretno kreće unutar područja prije svega intimnih subjektivnih interesa, drugim riječima pobuda. Naime, svijet doživljava izrazito morbidno te je izrazito opterećen vrlo teškim duševnim nastranostima te ujedno i patološkim osobinama. On se nalazi u košmaru snova, odnosno umišljaja. Kao njegova najjača strana ističe se svojevrsna sposobnost ekspliciranja putem dijaloga i to unutar opće sklonosti prema dramatičnosti. Upravo iz tog razloga unutar njegovih dramskih djela sama deskripcija se svodi na najmanju mjeru. S druge strane dijalozi su ti koji se doimaju funkcionalno, odnosno scenično te uvjerljivo. Njegova djela tako karakteriziraju iracionalnost, određena senzibilnost, vrlo uzdignuta pa čak i do apsurdnosti. Isto tako Donadini prikazuje uspon pojedinačnog ispred općih i to unutar društvene avanture koja je transformirana u avanturu egzistencije. Svi elementi u njegovim dramama usko su podređeni intenziviranju dramskog događanja. Isto tako prikazuje se i određena psihološka nijansiranost i to u pogledu individualnosti koja je blijeda. Na dosljedan te vrlo sustavan način dolazi i do razrijeđivanja konfliktnih situacija. U tom kontekstu ujedno se dolazi i do zanemarivanja opće karakterizacije likova. Upravo iz tog razloga njegovi likovi se doimaju kao da su u psihološkom kompleksu. (Maštrović, 1982 :10-126)

4. EKSPRESIONISTIČKI ELEMENTI U DJELIMA ULDERIKA DONADINIJA

Donadinijeva djela su, kao što je do sada već vidljivo, prije svega bila obilježena elementima koji su uključivali alegoričnost, fantastiku, ironiju, grotesku i sl. Njegova djela usko se vežu uz likove čudaka koji imaju određene psihičke probleme, odnosno doze svojevrsnog ludila. Drugim riječima može se reći kako se njegovi junaci konstantno sudaraju s vlastitom svijesću. Upravo je ono to što je za čovjeka autentično, odnosno ono što čini ljudskim. U tom kontekstu Donadinijevi se vršnjaci obračunavaju s malograđanskom prosječnošću. Ono što se također može istaknuti u Donadinijevim djelima je činjenica kako likovi nisu ostavljeni karikaturalnosti kako ne bi ispali smiješni. Iz tog razloga svojim likovima vrlo često ostavlja određenu težinu životne nesreće, drugim riječima tragičnost. Putem navedenih likova autor se autorefektirajući zapravo približava svojim vlastitim rasulom. Na ovaj način ujedno uspijeva ilustrirati cjelokupnu patologiju društvenih normi, konkretnije jaza koji se odvija između društvenih normi te neadaptiranih subjekata. (Milanja, 1995 :105)

Upravo poseban element u Donadinijevim djelima je iznimna bliskost luđaka i genija. Iz tog razloga po prvi puta u hrvatskoj književnosti nudi likove koji doprinose značajan repertoar dijabolične groteske, odnosno paradoksa. Može se reći kako Donadini u trenutcima nastoji ići do granice apsurdna. U programskom pogledu usmjeren je upravo na ekspresionističku stilsku paradigmu. Naglasak je na grotesknom ekspresionizmu. Iz tog razloga njegovi su likovi prije svega često intelektualci koji su neurastenični. Vrlo česti su elementi nesretne svijesti s vrlo skandaloznim gestama. Donadini unutar vlastitih djela prikazuje pripovjedača koji zapravo ne traži nikakva objašnjenja, nego s druge strane upravo prihvaća sve što je stvarno. Na ovaj način oblikuje se vlastita priča. (Donat 1968 :308-309)

Primjerice, apstraktni likovi kao vrag, za njega predstavljaju svijest dok s druge strane idiličan život drugog lika protagonista ništa drugo nego li impliciranje dijaboličnih događanja. Unutar njegovih djela ističu se vrlo fantastične pojave:

„Dopustit ćete, a odakle ste, ako smijem pitati?

- *Baš iz pakla.*
- *Tu sine gospodinu Petroviću divna misao:*
- *O, dolje mora da je još veća vrućina, i pri tome mu se teška kaplja odroni niz lice.“* (Donadini, 1915 :356)¹⁰

Upravo u ovom kontekstu moguće je vidjeti kako se okreće prema stavkama putem kojih se opisuju fantastična obilježja. Donadini se usmjerava prema ekstremno naglašenoj slikovitosti. Naime, za njega svijet predstavlja prije svega odraz unutrašnjeg stanja unutar zrcala raspoloženja jednog pojedinca. (Donat, 1984 :31)

Donadini je, prije svega, usmjeren prema parabolčnosti unutar fantastičnosti priče, odnosno kao jednu od temeljnih mogućnosti gdje je usmjerenost prema grotesknoj viziji svijeta. Upravo se Donadini usmjerava prema svijetu čudesnog. Kod Donadinija ne postoji konkretna granica između fantastičnog te čudesnog, odnosno u potpunosti je neizvjesna. Isto tako postoji i prisutnost, odnosno odsutnost određenih pojedinosti koje čitatelju mogu pružiti svojevrsnu mogućnost odlučivanja. Primjerice, do određenog trenutka unutar radnje Donadinijevi događaji imaju potpuno racionalno objašnjenje dok pak u drugom dijelu dolazi do prizora kako demonskih likova, tako i područja fantastičnog, odnosno znanstvenog. Unutar Donadinijevih djela postoji i izrazito komično-onirične naznake. Naime, Donadini ne krije kako je njegov junak zapravo određena karikatura koja se odnosi na pravog čovjeka, riječ je konkretno o Donadinijevoj umjetnosti inkarnacije ludosti. Ista ta ludost kod njegovih likova dovodi do pojave apsurdna, no s druge strane prikazuje komičnost koja se kao takva može očitovati na nekoliko različitih načina. (Donat, 1986 :307)

¹⁰ u: Pet stoljeća hrvatske književnosti (1970). U: Ulderiko Donadini. Izabrana djela. Zagreb. Zora, Matica hrvatska. str. 357

Kod Donadinija nelogično se može predočiti kao nešto što je logično. Ono što se poglavito ističe je činjenica konflikta. Ovaj konflikt se sadržava u prosječnoj nepodudarenosti kako oblika tako ujedno i sadržaja. U tom kontekstu pripovjedač se vrlo često služi svojevrsnim odstupanjima od prakseoloških normi. Donadinijevi likovi su vrlo često samodestruktivni, tj. iskazuju određenu potrebu za određenim opijatima, odnosno određenim neuspjehom. Njegovi likovi u određenim trenucima predstavljaju podsjetnik na njihove vlastite demone. Vrlo često doživljavaju određenu traumu koja se odnosi na traumatičan doživljaj gdje se traži način da se analizira duša lika. Donadinijevi junaci su vrlo često bolesni, a ta bolest zapravo predstavlja njihovo stanje duha gdje se glavni junak djela vrlo često zna pitati odakle se navedena bolest pojavljuje. U tom kontekstu taj odgovor ne predstavlja retoričku narav, nego je svojevrsan plod autoanalize, tj. činjenice ponora lika samom u sebi. Donadini je usmjeren prema obožavanju jednog fantoma, odnosno vrlo često se radi o jednoj imaginarnoj ženi ili pak s druge strane nerealiziranoj ljubavi. Kod Donadinija svijet ne predstavlja mjeru koja se odnosi na njegove čežnje, odnosno drugim riječima patnja je ta koja za njega predstavlja određeno opravdanje u njegovu postojanju. Unutar svojih djela Donadini vrlo često koristi ironizaciju. Njegovi likovi imaju autodestrukcije, određena unutarnja previranja likova, tj. drugim riječima vode borbe sa samim sobom. Vrlo često se javlja i takozvani iracionalni svijet. U njegovim djelima dolazi i do vrlo vidljivog fizičkog osvješćivanja kako patnje tako ujedno i same materijalizacije te iste patnje. Od elemenata također se javljaju određeni bezrazložni činovi, prije svega iracionalni te ujedno i nemotivirani postupci. Kao element javlja se i svijest o besmisli, a oslobađanje od zakona te konvencija predstavljaju temeljni preduvjet prema kojemu se teži. Element samoubojstva vrlo je prisutan kao i pobunjenost protiv društvene stege. Može se uvidjeti kako je Ulderiko Donadini pisac koji predstavlja tragičnu viziju života, odnosno tip pisca koji na temelju pripovijedanja povijesti vlastitih iskustava pripovijeda o vlastitoj boli, tj. boli kao poniženog te vrlo uvriježenog čovjeka. Donadini isto tako postaje i prvim glasnikom apoteoze pada, tj. na mističan način prikazuje obožavanje zla te deziluzije čovjeka. (Donat, 1986 :308)

5. EKSPRESIONISTČKI ELEMENTI U DRAMI BEZDAN

Espressionistički dramski zaplet drame *Bezdan* započinje u drugom prizoru, dijalogom Petrovića i Šubića. Ponajprije, ističe se mučno stanje “zarobljenosti” likova u okolini unutar koje funkcioniraju: (Petlevski, 1995 :96-97)

“Petrović – Gospodine Šubiću! Ja ne mogu više (...) Evo! Ogladajte se oko sebe! Sve je ovdje otrovano i proketo. Ove stijene... Ove zavjese... Svaki komad pokućanstva... Zrak što ga udišete... i svi mi što ovdje živimo!” (Donadini,1919 :224)¹¹

“Nina... Trči k prozorima i zatvara ih. Zatim se uhvati rukama za glavu: Ma gdje sam ja, u kakvom sam to paklu?!” (Donadini, 1919:229)¹²

Donadinijeva junakinja Nina, baš kao i Šubić prije nje, odlučiti će djelovati. Vještina kojom dramski pisac navodi radnju, upravlja “borbom ideja“, ogleda se u preoblici prepoznatljivog motiva žrtvovanja za obitelj kojeg je Donadini neposredno unio u svoj *Bezdan*. Kako se radnja nastavlja, Nina je otišla Šubiću kako bi samoponiženjem putem tjelesnog podavanja došla do novca za spas očeve časti. Vođena je sadomazohističkom silom Erosa koja je usmjerava prema Šubiću, dok se Šubić prema Nini usmjerava kao prema objektu u kojem će se potvrditi njegov moralni pad. Likovi navlače maske, ljubav se pretvara u prijezir, a mržnju u iskaze ljubavi započinjući igru istine i prijetvora koja će se na kraju drame pretvoriti u “sablasni ples“. Svijet modernog čovjeka prikazana je kao grčeviti tjelesni splet muškog i ženskog načela. Načela koja su utjelovljena u Nini i Šubiću vode ih samo prema vlastitom padu. U zapletu se očekuje preokret, uspostavljanje dramske funkcije koja razbija “mrežu“ naturalističke zadanosti u kojoj su likovi zarobljeni: (Petlevski, 1995 :97)

“Nina – Svi ljudi nose bol u svojoj duši, pa ipak žive. Ja sam tako često o tome razmišljala gledajući ljude, kojima je život isto takav pakao kao i nama. 'Zašto oni žive?' pitala sam se gledajući njihove patnje i najednom mi se to, što oni žive i što

¹¹ u: Petlevski, Sibila (1995). *Napomene o poetici hrvatskoga dramskog ekspresionizma*. Republika: časopis za književnost. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika, br. 3-4, str. 97

¹² O.C. str. 97

hoće da žive , učinilo tako veliko. Učinilo mi se kao neko pobožno čekanje jednog božanstva. Čekajmo i mi Ivo! A sunce će doći.“ (Donadini, 1919 :239)¹³

Likovi “božanstvo“ očekuju izvan sebe samih, ostavljeni su u presudnom trenutku kada se suočavaju sa “silom bezdana“ koja na njih djeluje kao izvanjštinja psihička sila. Šubić i Nina, poneseni njome, propadaju u ponor. U samoj radnji ekspresionističkih drama nikada ne dolazi do uljepšavanja, skupljanja rasutog u novu duhovnu cjelinu, jer ekspresionistička dramska radnja se, kao “krik opomene“ usmjerava prema gledatelju. (Petlevski, 1995 :98)

6. EKSPRESIONISTIČKI ELEMENTI U LUDIM PRIČAMA

Prva Donadinijeva samostalna knjiga *Lude priče* objavljene 1915. godine sastavljena je od trinaest crtica, odnosno pripovijedaka. Ostala je relativno nezapažena kod književne kritike kao netipična za njegov ekspresionistički opus. Kritičari su je prilično jedinstveno komentirali: ta je zbirka crtica i priča doživljena i prokomentirana uglavnom negativno, a temeljne su se zamjerke svodile na opću konstataciju kako je tom knjigom proze Donadini ostao samo na razini neoriginalna sljedbenika A. G. Matoša.¹⁴ Jedan od najoštrijih kritičara bio je A. B. Šimić koji se nije susprezao i teških riječi: “(...) Prva, Donadinijeva knjiga *Lude priče* očito je napisana poslije Matoševe proze (...)“, “U tim se Donadinijevim pričama može vidjeti sve ono što je bilo rđavo u pričama njegova uzora jer se mane jednoga pisca mogu najbolje vidjeti kod njegovih imitatora (...)“, “*Lude priče* su nekakva lirski proza, što li? Ona lirski proza puna priđeva, matoševskih netačnih ili suvišnih i tobože efektnih poredaba, metafora, i riječi koje često izazivlju jedna drugu sličnošću zvuka. Kao da pisac nije imao pred očima nikakva objekta koji bi slikao ili kao da ga je svega pretvorio u hrpinu nekakvih arabeska šara (...)“ ,(A. B. Šimić: Donadini – *Savremenik*, Zagreb, XVIII, br. 5, 1923.). (Šicel, 2002 :66)

¹³ O.C. str. 97-98

¹⁴ Jedan od prvih osvrti na *Lude priče* objavio je Andrija Milčinović, napisavši kako “(...) *Donadini koketira s ludošću sa smušenošću i ludorijom. On pokriva svoju glavu kapom sa zvončićima i odijeva se u šareno odijelo, jer je to efektno, jer se na taj način može mnogo toga zabašuriti (...).* *Savremenik*, X, br. V i VI, 1915.)

Svoje četiri prve crtice Donadini je naslovio ženskim imenima: Grofica, Biba, Mimi, Bezimena – koje je ujedinio pod zajednički naslovom *Lude priče*. Već u ovim literarnim prvijencima ostvaruje neka opća obilježja svog stvaralačkog čina, koja nas upućuju na pojavu jednog novog –izma nakon impresionističko-simbolističke faze hrvatske književnosti. (O.C. :68)

Na prvi pogled pejzaži i ugođaji kao da su doista prepisani iz modernističke poetologije, ali ne toliko matoševske, već više slične impresionističko-secesionističkoj frazi kakvu su pisali D. Domjanić (*Pjesme*. Zagreb, 1909.) i M. Begović (*Knjiga Boccadoro*. Zagreb, 1900.). "(...) bijela ručica, fina, u demunutivu", "lica glatka, rumena, nasmješljiva", "sitna noga"; "park pun sijena", "noć u parku", "mjesečina kao srebro" ...: jednom riječi kompletni modernistički, secesionistički akvizitarij kao u priči *Večernji putovi*:

"Staza je sva u crvenoj svjetlosti. Tone u sumrak. U večernjem suncu orošene njive. Magle, rumene, večernje magle. Zemlja miriše. Negdje šturci. Daleko biserna večernja melodija. Pod brdom toranj sav u suncu. Stoji bijel, kao seljačka košulja. U suton jedva dah zvona (...)" (Donadini, 1915 :32)¹⁵

Sva ta skladna, arkadijska i nekonfliktna pejzažna opisivanja imaju i drugu, tamnu i zlokobnu stranu:

"(...) Sa katedrale padahu mukli zvuci, strašni i tajanstveni, a u mjesečini smijao se Fašnik jednako vedro u noć. (...)". (Donadini, 1915 :10)¹⁶

Pejzaži se pretvaraju u svojevrstu moru; mir i tišinu zamjenjuju glasovi, krikovi, kavana i ulica:

"(...) Negdje vani razbili se prozori. Krik se prosuo u noć. Prolazile su krabulje, a odnekale bi se na čas začula verglska njesma(...)" (Donadini, 1915 :43)¹⁷

¹⁵ u: Šicel, Miroslav (2002). *Ekspressionistički elementi u "Ludim pričama" Ulderika Donadinija*. U: *Ekspressionizam u hrvatskoj književnosti i umjetnosti*. Zagreb, Altagama, str. 69

¹⁶ O.C str. 69

¹⁷ O.C. str. 69-70

Modernistički sročni pejzaži u svom prividu harmoničnosti, sve više ustupaju mjesto autorovoj ekspresionističkoj viziji: pokretu, dinamici, vrisku, kakofoniji zvuka, predosjećanju kaosa i ništavila. (Šicel, 2002 :69-70)

Svi Donadinijevi tekstovi u knjizi imaju posredno ili neposredno, autobiografski karakter. Raspadom cjelovite slike svijeta, tragičnost se junaka očituje zatvaranjem kruga iz kojeg se ne vidi izlaz osim razutosti:

“(...) Bič sa mnogo tragičnih uzlova razderao mu tijelo, koje preživljava boli, koje su toliki preživjeli, koje se raspinje na muke i trpi trnovite šale, mršavo tijelo tog zimskog putnika slomljenih kretnja, uvelih očiju, razderane fizionomije, nabujalog srca, koje tuče bučno i vječno, kao taj raštrkani i dimom ugušeni grad, kao tvornice i strojevi ocjelni i teški, koji se mogu za čas razletiti, rasijati, razmrskati, divlje zaletiti u te jeftine lubanje i smrviti ih, kao orah i misiraču (...)”¹⁸ (Donadinini, 1914 :15) . (Šicel, 2002 :71)

Đavao gospodina Andrije Petrovića je pripovijetka koja je objavljivana gotovo u svim antologijama. Dok se u većini ostalih priča tek nazire dramatika unutarnjeg sukoba podvojene ličnosti, u ovoj priči suprotstavljena osjećanja su u prvom planu: glavni junak tipični, iskarikirani, ugojeni i samozadovoljni građanin, u dramatičnom je suočenju s vlastitom savješću u obliku fiktivnog đavla – bez odgovora na đavlove provokacije završava samoubojstvom, skokom s balkona. Tjeskobno, dinamično i kaotično, puno smrti s dijaboliziranim viđenjem stvarnosti, temeljno je obilježje ekspresionističkog osjećanja svijeta, te grotesknost, ironiziranje i metaforičko karnevaliziranje fabula kao literarni izraz. (O.C. :72)

Lude priče imaju neupitno značenje kao pokušaj ili najava novog prodora u unutarnje, tajnovite vibracije čovjeka urbane sredine s početka 20. stoljeća (posebice početkom svjetskog rata) kad dolazi do određenog sumraka svijeta, desakralizacije dotadašnjih nepovredivih estetskih, etičkih i društvenih vrijednosti. (O.C. :72)

¹⁸ O.C. str. 71

7. ZAKLJUČAK

Ekspresionizam se kao umjetnički pravac javlja početkom dvadesetog stoljeća u području Njemačke, a primarna pojava je zabilježena upravo u književnosti. Može se vidjeti kako ekspresionizam prije svega predstavlja poseban krik modernog čovjeka. Kada je riječ o ekspresionizmu u hrvatskoj književnosti, navodi se kako se ekspresionizam javlja relativno rano, a jedan od umjetnika ovog doba je Ulderiko Donadini kojeg možemo smatrati i jednim od začetnika naše literature egzistencijalističke problematike kao i glavnim predstavnikom hrvatskoga proznoga ekspresionizma. Iako nije dugo živio, za svoga života i osmogodišnjeg književnog stvaralaštva, Donadini pripada cijenjenom krugu naše književnosti. Donadini se u svojim djelima usmjerava prema uskom svijetu građanskog društva, tj. prema njegovom lažnom moralu. U tom kontekstu Donadini preuzima okvir estetike njemačkog ekspresionizma te utopijske projekcije koja je izravno vezana s ekspresionističkom poetikom. Njegova buntovnička proza izrazito je potaknuta njegovim idejama jugoslavenskog nacionalizma. Za njegov opus moguće je reći kako je svojevrsan prijelaz od moderne prema ekspresionizmu.

Temeljni cilj ovog rada bio je prikazati autora Ulderika Donadinija te njegovo stvaralaštvo u pogledu ekspresionizma, prikazati ekspresionističke elemente unutar Donadinijevih djela. Analizom jednog proznog (*Lude priče*) i jednog dramskog (*Bezdan*) djela, došli smo do zaključka kako je Donadini kroz svoja prozna i dramska djela, a manje lirski, pokušao u svoj fokus stvaralaštva unijeti nakaznost društva, poremećaj duhovnih i moralnih vrijednosti. Za njega je ekspresija proizvod umjetnikove duše. Donadini svoju građu pronalazi u psihičkim previranjima povezanim s njegovim postojanjem u svijetu u kojem se nalazi, što se može povezati s njegovim teškim djetinjstvom, njegovim glumljenjem ludila što ga je dovelo i do stvarnog ludila, te njegovim okončanjem života samoubojstvom. Donadini kao da namjerno svoju tešku životnu priču ulijeva na svoje fiktivne likove, neuljepšavajući slike i prizore, a elementima fantastičnog stvara neku višu silu koja "upravlja" samim njime te njegovim likovima.

8. LITERATURA

KNJIGE

- Čubelić, Tvtko (1965). *Književnost – školski leksikon*. Zagreb. Panorama.
- Donat, Branimir (1986). *Hodočasnik u labirintu*. Zagreb. August Cesarac
- Donat, Branimir (1984). *Ulderiko Donadini*. Zagreb. Zavod za znanost o književnosti.
- Ivanišin, Nikola (1990). *Fenomen književnog ekspresionizma: o hrvatskom književnom ekspresionizmu*. Zagreb. Školska knjiga.
- Krleža, Miroslav (1967). *Enciklopedija leksikografskog zavoda II*. D-Hello. Zagreb. Jugoslavenski leksikografski zavod
- Milanja, Cvjetko (2002). *Pjesništvo hrvatskog ekspresionizma*. Zagreb. Matica hrvatska
- *Pet stoljeća hrvatske književnosti* (1970). *Ljubo Wiesner, Nikola Polić, Ulderiko Donadini. Izabrana djela*. Zora, Matica hrvatska.
- Solar, Milivoj (2003). *Povijest svjetske književnosti. Kratki pregled*. Zagreb. Golden marketing
- Šimić, Stanislav (1955). *Jezik i pjesnik*. Zagreb. Društvo književnika Hrvatske.

IZVORI

- Donadini, Ulderiko (1921). *Kroz šibe*. Zagreb (2016). Bulaja naklada
- Donadini, Ulderiko (1919). *Bezdan*. Zagreb (2016). Bulaja naklada
- Donadini, Ulderiko (1915). *Lude priče*. Zagreb (2008). Matica hrvatska

ČASOPISI

- Brešić, Vinko (2015). Matošev nesuđeni Kokot. *Književna republika: časopis za književnost (1923-1927)*. Vol. 13, br. 4-6. str. 140-152
- Maštrović, Tihomil (1982). Ulderiko Donadini kao dramatičar. *Dani Hvarškoga kazališta : Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu (1975)*. Vol. 9, br. 1. str. 120-126
- Milanja, Cvjetko (1995). Ulderiko Donadini i ekspresionizam: ekspoziorni tekstovi i pjesnički diskurs. *Republika: mjesečnik za književnost, umjetnost i društvo (1951)*, 3/4. str. 105-119
- Nemeć, Krešimir (1997). Ekspresionizam i hrvatski roman. *Republika: mjesečnik za književnost, umjetnost i društvo (1953)*, br. 11-12. str. 36-46
- Petlevski, Sibila (1995). Napomene o poetici hrvatskoga dramskog ekspresionizma. *Republika: časopis za književnost (1951)*. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika, br. 3-4, str. 90-103
- Rogić Musa, Tea (2011). Utopijska slika svijeta u manifestima Ulderika Donadinija. Zagreb. *Nova Croatica: časopis za hrvatsku književnost i kulturu (2007)*, str. 183-201
- Šicel, Miroslav (2002). Ekspresionistički elementi u Ludim pričama Ulderika Donadinija. *Ekspresionizam u hrvatskoj književnosti i umjetnosti: zbornik radova 1. znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem (2001)*. Zagreb. Altagama, str. 65-73

ZBORNİK RADOVA

- Milanja, Cvjetko (2002). Utopijske značajke teorijskog uma hrvatskog ekspresionizma. *Ekspresionizam u hrvatskoj književnosti i umjetnosti: zbornik radova 1. znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem (2001)*. Zagreb . Altagama. str. 37-41

OSTALI IZVORI

- Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Ekspresionizam

(URL: <https://www.lzmk.hr/>) 8. 9. 2021., 17:38

2. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Ulderiko Donadini.

(URL: <https://www.lzmk.hr/>) 28. 7. 2021. 15:30

3. Biografija.com. Biografije javnih osoba iz Hrvatske. Ulderiko Donadini.

(URL: <https://www.biografija.com/>) 12. 9. 2021., 17:29

POPIS SLIKOVNIH PRILOGA

Slika 1. Ulderiko Donadini..... 9

9. SAŽETAK

Ekspresionizam predstavlja poseban umjetnički pravac koji je obilježio početak dvadesetog stoljeća. Za svoj temeljni cilj ima iznijeti emocije koje prožimaju samog autora te na taj način oblikuju njegovo viđenja svijeta. U segmentu ekspresionizma ovaj rad proučava autora Ulderika Donadinija. Donadinijeva djela prožeta su brojnim autobiografskim elementima gdje se likovi sukobljavaju s okolinom, postojećim društvenim normama. Njegovi likovi vrlo često upadaju u različita bezizlazna psihička stanja koja ih dovode do različitih razvrata. Njegovi motivski repertoari uključuju samoću, motiv duše i istrzanih misli. Korištenje tematskog nesklada te disocijacije lirskog subjekta putem ekspresionističke topike značajno je za njegov repertoar. Temeljni cilj ovog rada je usmjeren prema isticanju ekspresionističkih elemenata u Donadinijevim djelima.

Ključne riječi: ekspresionizam, Ulderiko Donadini, književnost

10. SUMMARY

Expressionism is a special artistic direction that marked the beginning of the twentieth century. Its basic goal is to express the emotions that permeate the author himself and thus shape his views of the world. In the expressionism segment, this work studies the author Ulderico Donadini. Donadini's works are imbued with numerous autobiographical elements where the characters clash with the environment, the existing social norms. His characters very often fall into various hopeless mental states that lead them to various debaucheries. His motif repertoires include solitude, the motif of the soul and torn thoughts. The use of thematic inconsistency and dissociation of the lyrical subject through expressionist topics is important for his repertoire. The basic goal of this work is aimed at emphasizing the expressionist elements in Donadini 's works.

Keywords: expressionism, Ulderico Donadini, literature